

מכון יסודות - חקלאות על פי הציונות החברתית

נעמיקה כהן, מנהלת פיתוח ומינהל, לשעבר מנהלת מרכז חזן במכון ון ליר בירושלים

יעקב בנר - יו"ר הוועד המנהל

ד"ר לירון אמדור

האינטרס של הציבור הישראלי הוא שהחקלאים יהיו מאורגנים, מכיוון שזו דרך מרכזית לייצב את אספקת המזון. לייצל את הפעילות החקלאית, לחזק את התחרותיות ולהבטיח מחירים ברי השגה. על מכון יסודות, המבקש להציג גישה שונה בדרכי קידומה של החקלאות בישראל

אינם מגיעים ליצרני המזון האמיתיים - החקלאים.

לא מדור תשובה חד משמעית במילה אחת להתמודד עם מצב זה - התארגנות:

"בישראל היום, ההתארגנויות החקלאיות הקיימות נמצאות תחת מתקפה מצד רשויות המדינה, המבקשות לפרק אותן על רקע הטענה, כי הן פוגעות בתחרות ותורמות לעלייה ביוקר המחיה. אולם בשונה ממה שהנהוג לחשוב, האינטרס של כל הציבור הישראלי הוא שהחקלאים יהיו מאורגנים, מכיוון שזו דרך מרכזית לייצב את אספקת המזון, לייצל את הפעילות החקלאית, לחזק את התחרותיות, להבטיח מחירים ברי השגה ולהגיע לייצור חקלאי סביר ובריקימא. כייצור החקלאי אין יתרון מובהקים לגדל, ולכן מעצם מהותו הוא מאופיין במשקיים קטנים רבים וזהו המצב בארץ ובעולם כולו. לעומת זאת, חלקים אחרים בשרשרת הייצור ושיווק המזון - תעשיות העיבוד ורשתות השיווק - נהנים מיתרונות לגדל ומאופיינים בריכוזיות. בתוך שבין היצרנים הרבים, כ-18,000 חקלאים לאוכלוסיות 9 מיליון של הצרכנים בישראל עומדים מספר קטן של מתווכים: 4-3 רשתות שיווק, כ-200 משווקים סיוטנאים של פירות וירקות ותעשיות העיבוד משחטות ומחלבות."

מצב זה, סבורה אמדור, מחליש את כוח העמדה של החקלאים מול גורמי השיווק והעיבוד והדבר בולט במיוחד במוצרים החקלאיים הטריים - פירות וירקות, ביצים וחלב. בהיות מוצרים אלה בעלי חיי מדף קצרים לחקלאים אין כוח מיקוח והם עומדים לפני האפשרות למכור ב"כל מחיר" או להשמיד את התוצרת. התוצאה היא הסתפקות במחירים נמוכים, התחרותיות בחקלאות קטנה וגורמי העיבוד מגדילים את כוחם על חשבון החקלאים. רגש נוסף הוא שאת המוצרים החקלאיים הטריים חייבים לייצר בחקלאות המקומית, כי היבוא נעשה ממרחק גדול יחסית, הוא יקר ומורכב עקב זמני מדף קצרים.

תחרותיות ושוק חופשי מצד אחד וקואופרציה והתארגנות מצד שני, הם שני רעיונות וכיווני פעולה שהתפתחו בשורה ובזמן חירום, יכול להביא אותנו למקומות מסוכנים. אמדור מתייחסת גם ליוקר המחיה של ירקות ופירות בארץ: "מחיריהם, למרות שכביכול נראים יקרים, הם עדיין נמוכים מהמחירים הממוצעים מדינות ה-OECD. נכון שבשנים 2005 - 2020 חלה עלייה במחירי הירקות והפירות, בעיקר בגלל היצע נמוך וחוסר בהגדלת האספקה מול עלייה באוכלוסיה בתקופה זו. גם התרת היבוא לא גרמה לירידה במחירי הירקות והפירות. יש לכן לטפל בתכנון לטווח ארוך בנושא כדי למנוע משבר באספקת מזון בעתיד."

יחד, לטובת כולם

כשלוני קיפנים וירידה אגמון חי בר את השיר (מילים ומנגינה בה"תאמה) "סלינו על כתפנו ראשינו עטורים, מקצות הארץ באנו הבאנו ביכורים", 1929, הם לא חשבו על הארגון ודרכי האספקה של תוצרת חקלאית לאוכלוסיה הקטנה שהייתה בארץ ישראל. חקלאי ישראל כיום, ולא רק בחג השבועות, מתמודדים עם שורה של קשיים בליקויי תכנון, יבוא, פגיעה בטבע, פגיעה ברווחיות וגזירות של החקלאים הולכים ומצטמצמים וייתכן שדווקא ממשלת החרשה של ישראל, למרות חלק גדול של הציבור המתנגד לה, היא פתח תקווה לשינויים ולרפורמות בחקלאות שישתרו ויפעלו לטובתם של החקלאים וציבור הצרכנים כאחד.

בנושא זה עוסק נייר מדיניות נוסף שחיברה לירון אמדור וכתבתה "יחד, לטובת כולם". מוצגת בו השאלה: "כיצד התארגנויות חקלאיות פועלות לטובת הצרכנים?" התשובה לכך היא, שהקמת כוח מאוחד מצד החקלאים באמצעות התארגנויות יעל כסופו של יום לטובת הצרכנים: "לחקלאות הישראלית תרומה מהותית להבטיח המזון ולבטיחון התזונתי של ישראל. האתגר של החקלאות בישראל, כמו בעולם כולו, הוא חוסר האיזון בין החקלאים, רשתות השיווק והצרכנים. וצרכנים עומד מספר קטן של רשתות שיווק ותעשיות עיבוד, מה שגורם לכך שהמחירים שהצרכנים משלמים

היא כותבת: "מזון הינו מוצר בסיסי, שלא ניתן להתקיים בלעדיו, לאספקתו או היעדרו, השפעה מרחיקת לכת על מעגלים נרחבים של בריאות ותפקוד כלכלי וחברתי. מתוקף כך, ראוי שהיה לממשל עניין להבטיח אספקה ומינה ובת קיימא של מוצרי מזון, לכל שכבות האוכלוסיה, באיכות טובה ובמחיר בר השגה. אספקת המזון בישראל אינה זוכה כיום להתייחסות אסטרטגית בדרג האומי. זאת בניגוד להבטים יסודיים אחרים של חיי אדם כדור, תחבורה, מים ואנרגיה, המלוכנים בראיה אסטרטגית מושכלת. הנחת הבסיס של נייר מדיניות זה היא שיש לתכנן את מערכת המזון הישראלית ולבסס אותה על שיטות ארוכי טווח ובני קיימא ועל ניהול סיכונים מודע ומושכל. נדרש לערוך דיון ציבורי מבוסס נתונים בנוגע למדיניות השונים של המזון ומקורותיו, מה צריך להיות גודלם היחסי, ומה הם הקריטריונים הנכונים לבחירה בין חלופות מדיניות בזמנים משתנים."

נייר המדיניות של לירון אמדור (45), ד"ר בכלכלה חקלאית מאוניברסיטת גטינגן בגרמניה, כלכלנית ואדריכלית נוף במקצור, עתה בנושא "ביטחון מזון בישראל" יתפרסם במלואו בתקופה הקרובה. קדמו לפרסומו שיתופי פעולה וחילופי רעיון ומידע עם אנף האסטרטגיה במשרד החקלאות, אנף התזונה במשרד הבריאות ונציגים מהמועצה האומית לכלכלה. אלדור משתפת אותנו בהיבטים נוספים שיופיעו בנייר המדיניות: "חשוב לבחון את אספקת המזון בישראל תוך הסתכלות על שלושת המרכיבים של החקלאות המקומית, הייבוא ומלאי החירום. קיים מלאי במדינה כמזון יבש כחיטה, אורז, סוכר, תה וקפה. אבל אין הדבר כך בפירות וירקות שהם חשופים גם במחנות הבריאות. חייב להיות תכנון, ולא רק בשעת חירום אלא גם בזמן שגרה. לא נוכל להסתמך על יבוא מטורקיה וודאי לא מירדן שיש בו ספק באיכות הירק והפרי בשימוש חומרי הדברה ופגעים אחרים. צריך לקחת בחשבון את שינויי האקלים, תופעות של גלי חום והתחממות שמתמך אפשר לייבא היא לא נכונה. חוסר התכנון הממשלתי באספקת מזון מקומית של ירקות ופירות לאוכלוסיה בישראל

משק וחברה חזקים מאלה הקיימים היום, יחד עם בניית כלים מקצועיים - תכניות הנותנות מענה ערכי ומעשי - שישווקו למקבלי ההחלטות תוך שיתופם בתהליכי הכנתם."

ביטחון מזון בישראל

ליסודות יש ארבע קהלי יעד: נב"חרי הציבור, דרגים מקצועיים ונושאי תפקידים בממשלה, מובילי רעיון בחברה הישראלית וכלל הציבור. להקימתו של המכון התגייסו ארבעה גופים מייסדים: התנועה הקיבוצית, תנועת המושבים, התאחדות הארגונים הכלכליים והקיבוציים וקרן צנלסון. בראש הוועד המנהל של יסודות עומד יעקב בכר, חבר קיבוץ מענית, מנכ"ל התאחדות הארגונים הכלכליים והקיבוציים. אל גופים אלה הצטרפו עולים ביסודות קבוצת חבצלת, מרכז חזן, הקיבוץ הדתי, התאחדות חקלאי ישראל ואיגוד התעשייה הקיבוצית.

לשאלה מי ערב לכך, שעבודות המחקר, ואפילו הן כוללות הצעות מעשיות בצידן, לא תמצאנה את מקומן במגרות סגורות שלעולם לא תפתחנה, משיב בן צור: "אנחנו לא תמימים. אנו מנהלים שיתופי פעולה פוריים עם הגורמים המקצועיים במשרדי הממשלה, נערכות ישיבות משותפות, החלפת רעיון והם שותפים אתנו להתלבטויות ולהחלטות האסטרטגיות. למשל, תקופת נגיף הקורונה מוכיחה עד כמה חשובה החקלאות הישראלית לביטחון התזונתי של ארץ מדינת ישראל. בעוד עשרים שנה התחזית היא לאוכלוסיה של 16 מיליון בישראל, שתפקידה של הממשלה הוא קריטי, שתהיה לה תכנית אסטרטגית ארוכת טווח, לאספקה מקומית של מזון ולא רק בעת חירום. אמנם על התכניות המתגבשות על ידי החקלאים תחום מכון יסודות, אך הן נעשות תוך התייעצות ושיתוף פעולה ותוך תיאמה שלהן לכלים שהממשלה תוכל ליישם."

ד"ר לירון אמדור, מכינה נייר מדיניות ששמו "מדיניות המזון ותפקידה של החקלאות בישראל" בו היא לא רק תציג את המצב הקיים, תבקש את חוסר האסטרטגיה בדרג האומי בנושא זה, אלא תציג כלים אסטרטגיים ארוכי טווח ליישום. במבוא לנייר המדיניות

"אם חקלאות כאן - לרת כאן" - משה סמילי נסקי פעיל ציוני, גואל

ירמות וסופר שטבע אימרה זו בראשית המאה ה-20, לא ידע שהיא תהיה שור ל"קלישה" ותשמש פתיחה לרבים מהמאבקים, המאמרים ואף לאבן יסוד לכל מי שהחלואות בישראל קרה ללב.

בחרנו באימרה זו כי היא מתאימה מאוד לייסודות של מכון יסודות, שנחנך בדצמבר 2019, והוא מבקש להציג גישה שונה בדרכי קידומה של החקלאות בישראל ובנושאים נוספים. אנו המלא של המכון: "יסודות - למיניות ציבורית ולציונות מעשית" נדרשם כעמותה, מעיד על מטרותיו קדם את עיצוב המדיניות הציבורית בישראל, הן באמצעות בניית מדיניות מעשית, מבוססת ניתוח מערכה ומכוונת יישום בזירות השטניות, הציבוריות והתקשורתיות, הן באמצעות הכשרת עובדי ציבור עוסקים במדיניות ציבורית בתחום הכלכליים והחברתיים. מכון יסודות מרגיש את העובדה שהוא נטוע ינינות המעשית - ההתייחסות החייתית - ובערכים אותם הוא משרת. יישובות חקלאית המבוססת על רגונות היסוד של הציונות החברתית: סולידריות, מעורבות המדינה שק מתוך אחריות לרווחה ושגשוג לכלל האזרחים, חיווק הפעילות אופרטיבית ושאיפה מתמדת להשגת השוויון החברתי והכלכלי.

שמארגנים את עמית בן צור, המנכ"ל הנמנה על מייסדי יסודות, בשאלה מה הצורך בעוד מכון יסודות, הוא מסביר: "לא מדובר על מכון מחקר אקדמי לפרסום עבודות לקהילה המדעית. לפני מספר שנים החל שיח במנהיגות הכלכלית וצבים ובמושבים, שנבע מאי נחת בן שההתייחסות החקלאית מגייאתגרים ולגזירות הניתנות מה"ל ומגופים פריטים ללא הכנה, ללא תכניות מסודרות וללא נטיבות המגובות לטווח ארוך. וצד או רצון ליצור גוף המבין השקפת עולם הכוללת כלכלית, סולידרית, עם בסיס של

כנס ההשקה דצמבר 2019

בחזית המערכה, בעיקר בכל הנגע לסיוע בהורדת אי הוודאות הכלכלית על ידי הצגת תכנית מקיפה, קוהרנטית וארוכת טווח וביישום כלי מדיניות תואמים.

מכון יסודות, באמצעות נייר המדיניות של פרלמוטר, ממליץ לממשלת ישראל לטפל במשבר הכלכלי בקר רונה כך: "אנו סבורים שחשוב שהממשלה תסיר מעליה את המדיניות הכלכלית שבה היא נוקטת בעשורים האחרונים, תלמד בהקדם מניסיון של מדינות אחרות לגבי ררך ההתמודדות עם המשבר הכלכלי, תאמץ ותיישם כלי מדיניות מוצלחים שמתאימים למשק הישראלי, ואף תיצור בעצמה כל מדיניות חכמים וחדשניים, כל זאת בצורה מוצלחת עם המשבר הכלכלי חסר התקדים שילווה אותנו, ככל הנראה, עוד חודשים ארוכים".

כשילוי ישראל בקיבוצים, במר שבים ובערים, כשהם עטורי זרי פרחים לראשיהם ושרים בחגיגת חג השבועות "סלינו על כתפינו, הבאנו ביכורים" ראויים לכך שעתידם הכי לכלי, שלהם ושל משפחותיהם, יהיו מבוססים על חקלאות מקומית איתנה ולמכון יסודות יהיה תרומה לכיסוסה בהווה ובעתיד.

קונסנזוס ברור, בישראל קיימות עמדות סותרות. חלק מהכלכלנים הברכרים מביעים עמדות הדומות לקרנסנזוס העולמי, אך ישנם גם קולות מרכזיים בתקשורת ובקרב פקידים ונבחרי ציבור, המזהירים מ"היפראינפלציה" ומגידול בחוב ובגרעון.

פרלמוטר מצדד בכך שישראל תאמץ את אסטרטגיית ההוצאה בה נוהגות רוב מדינות העולם, ואף מזהיר מההוצאות שתהיינה אם המדינה תנהג במשבר במדיניות של אי התערבות: "גיוס חוב למימון הוצאות הממשלה אינו 'נטל' על הדורות הבאים' ותשלומי הריבית על החוב אינם 'כסף ההולך לפח'. לאי-הוצאות כסף הנדרש וגיוס החוב למימון עולות להיות עלות כלכלית כבדה כמונחי אובדן תוצר, אובדן הכנסות ממיסים וירידה ברמת החיים של משקי הבית. סקירת המחקר הכלכלי וכלי המדיניות המופעלים כיום בעור להתמודדות עם העלייה באבטלה מצביעים על יתרונות רבים לתכניות השלמת שכר, בהן המדינה משלימה עבור המעסיק חלק משכר עובדיו אל מול הפחתה בהיקפי המשרה, הנגרמת מהירידה הומנית בפעילות הכלכלית. נראה שממשלת ישראל עדיין לא יישרה קו עם המדינות הנמצאות

עמית בן צור, מנהל מכון יסודות,

תוך מיפוי הצרכים והתוויות תכניות אסטרטגיות וכל זאת בשיתוף פעולה ובהדרגות מידע עם משרדי הממשלה. בנוסף, המכון עוסק ויעסוק גם בנרשאים עכשוויים, הורשים התייחסות לכאן ועכשיו.

הרונגא לכך היא נייר המדיניות שפרסם יסודות בסוף אפריל השנה, בשיאה של תקופת הקורונה, על ידי דוד פרלמוטר, שסקר כבר אז את אסטרטגיית ההוצאה ובדק את הקונצנזוס הכלכלי העולמי לטיפול במשבר הקורונה ומקומה של ישראל בו. פרלמוטר, יועץ אסטרטגי וכלכלי להברות וארגונים ששימש בעבר כיועץ בחברת "רותם אסטרטגיה" וככלכלן בחטיבת השווקים בבנק ישראל.

לרעתו עקב המשבר הכלכלי של נגיף הקורונה התגבש קונסנזוס לו שותפים כלכלנים "שמרנים" ו"פרוגרסיביים" כאחר, הקורא לפעולה ממשלתית תקציבית, מסיבית ומהירה כתגובה הכרחית: "המשותף למדינות הוא חד וברור - יש להגדיל את התקציבים הממשלתיים על מנת להגן על העסקים ומשקי הבית, וזאת גם במחיר של הגרלת הגרעון והחוב הממשלתיים, שכן הימנעות מביצוע פעולות אלה תביא למחיר כבד למשק בטווח הארוך. בעור שכעולם התגבש

ברוך גורביץ' - מנהל מחקר ומדיניות

מהענף ופועלות כגורם מייצב בזמן משבר.

במענה לשאלה כיצד ליצור כלי מדיניות לקידום התארגנויות החקלאים, מוצעות על ידי ר"ר אמדור ארבע דרכים: הממשלה לא תתערב ולא תפגע בהתארגנויות חקלאים; עידוד ההתארגנויות על ידי הסברה, ליווי והדרכה מקצועית; מתן עדיפות להתארגנויות בקבלת תמיכה ממשלתית ויצירת מעטפת חקיקתית ומנהלתית התומכת בהתארגנויות חקלאיות.

צוות מכון יסודות כולל את ברוך גורביץ', מנהל מחקר ומדיניות ואת נעמיקה ציון, מנהלת פיתוח ומינהל שהקימה את הקיבוץ העירוני מגוון בשרות והצטרפה ליסודות כמרכז מרכז חזן שהשתייך בעבר למכון ון ליר.

עמית בן צור, מנכ"ל יסודות, הוא בוגר כלכלה וניהול בטכניון, מגמת חינוך בבית ברל ר.מ.א. במדיניות ציבורית באוניברסיטת תל אביב. היה יועץ בכיר למנכ"ל משרד הבריאות, מנהל ההקמה של רשת בתי החולים במשרד וראש מטה החדשנות במשרד הכלכלה.

ייחורו של יסודות, על פי בן צור, הוא בניהולו לעיצוב ושינוי מדיניות

דוד פרלמוטר

תחו במקביל ואינם מוגדרים ערכית. פעילות שיתופית מאפיינת חלק משמעותי מהכלכלה העולמית. פועלים בעולם כ-3 מיליון קואופרטיבים, המעסיקים כ-10% מהעובדים בעור למ. המגזר החקלאי הוא המגזר במוביל בהתארגנות כלכלית. 35% מהקואופרטיבים הגדולים בעולם הם חקלאים. מבחינה ערכית השותפות הכלכלית היא אבן יסוד של התנועה הצינית. בעשורים הראשונים להקמת המדינה פעלו הרבה התארגנויות השיתופיות בתחומי החקלאות, הצרכנות, הבנקאות והביטוח. השינויים באו בהשפעת התפיסות הציבוריות והחשיבה האינדיבידואליסטית, שגרמו להפרטה. דווקא בעשור האחרון, בין היתר בהשפעת המחאה החברתית של 2011, נעשים ניסיונות לחזור למודלים שיתופיים.

כל אלה מביאים למסקנה, שהאינטרס של המדינה הוא למנוע חשיפת חקלאים לא מאורגנים לניצול עקב יחסי כוח לא שוויוניים. לשם כך יש לשמור על ריבוי היצרנים החקלאיים, כדי לשמור על התחרותיות, לקיים רשתות ביטחון באמצעות התארגנויות חקלאיות, המשפרות את כוח המיקוח של החקלאים מול המשווקים ומונעות יציאה של חקלאים